

Piotr Czepas

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi

Olejarnia Władysława Malesy w Mszadli, pow. Skierniewice, woj. łódzkie jako dokument techniki i życia społecznego mieszkańców wsi

Wytwarzanie oleju na ziemiach polskich posiada wielowiekową tradycję. Jeszcze w okresie międzywojennym olejarnie występowały dość powszechnie we wsiach i małych miastach. Obecnie ta branża przemysłu rolno-spożywczego już niemal całkowicie zamarła.

Na obszarze Polski środkowej pojedyncze przykłady olejarni były dokumentowane i opisywane w dotychczasowych opracowaniach. Informacje o nich możemy odnaleźć w zeszytach „Katalogu zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce”. Publikacje te stanowią rezultat dokumentacji obiektów związanych z działalnością przemysłową wykonanej na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX stulecia. Swoim zasięgiem działania inwentaryzacyjne objęły przeważającą część obszaru ówczesnego województwa łódzkiego¹. Kilka przykładów niezwykle cennych, zachowanych w pełni olejarni lub ich urządzeń zdokumentował także Józef Lech². Dzięki jego inicjatywie niektóre z nich zosta-

¹ Opracowania te dokumentują łącznie siedem olejarni. Kilka z nich ulokowanych było w środowisku miejskim, np. w Wieluniu, Kutnie. Zob.: B. Baranowski, W. Baranowski, J. Koliński, *Katalog zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce. Powiat Pajęczno – województwo łódzkie*, 1967, t. IV, z. 1, s. 10, 19, 22, ryc. 52, 53, 54; B. Baranowski, W. Baranowski, A. Lech, *Katalog zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce. Powiaty Wieluń i Wieruszów – województwo łódzkie*, 1969, t. IV, z. 3, s. 32, ryc. 37; B. Baranowski, K. Baranowski, A. Lech, *Katalog zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce. Powiat Piotrków Trybunalski, Miasto Piotrków Trybunalski – województwo łódzkie*, 1971, t. IV, z. 4, s. 34; W. Baranowski, *Katalog zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce. Powiaty Bełchatów i Łask – województwo łódzkie*, 1972, t. IV, z. 5, s. 34–35, ryc. 46; tenże, *Katalog zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce. Powiaty Kutno i Skierniewice – województwo łódzkie*, 1974, t. IV, z. 7, s. 20.

² J. Lech, *Olejarnia w Jasieniu*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, 1958, t. II, s. 113–121; tenże, *Rawski konstruktor Michał Kostanek*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, 1959, t. I, s. 81–83, ryc. 8; tenże, *Olejarnia w Teodozjowie, pow. rawski*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, 1961, t. III, s. 103–122; tenże, *Olejarnia w Mikołajowie, pow. Brzeziny*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, 1965, t. IX, s. 201–210; ten-

ły zakupione do zbiorów Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Przykładem tego jest wyposażenie olejarni z Brzeźnicy Nowej z terenu powiatu pajęczańskiego³. Do grona dokumentalistów wiejskiego olejarstwa dołączył również autor niniejszego artykułu. Zdokumentował on urządzenia i opisał historię olejarni w Lasocinie, pow. Łowicz oraz w Mnichu-Kolonii, pow. Kutno⁴. Park maszynowy z drugiej z wymienionych miejscowości zakupiono do kolekcji muzealnej i wyeksponowano w Łęczyckiej Zagrodzie Chłopskiej w Kwiatkówku pod Łęczycą. Oprócz dokumentacji pojedynczych przykładów olejarni, tej branży przemysłu rolno-spożywczego poświęcono także kilka prac mających w polu swojego widzenia większy terytorialnie obszar niż pojedynczy ośrodek produkcyjny. Wśród nich wymienić należy opracowanie poświęcone wiejskiemu przemysłowi na terenie Polski środkowej autorstwa Władysława Baranowskiego. Zawiera ono wśród innych opisanych gałęzi i branż także charakterystykę olejarstwa⁵. Kolejnym obszarem w ramach którego dokonano opisu produkcji oleju jest rawskie⁶. Publikacją dotyczącą zaś terenu całej Polski, zawierającą również informacje o olejarniach z obszaru Polski środkowej, jest opracowanie ogłoszone drukiem przez Henryka Olszańskiego⁷.

Na terenie Polski środkowej zachowane w środowisku wiejskim olejarnie stanowią już zjawiska unikatowe. Nierzadko jedyną materialną pozostałością ich funkcjonowania są pojedyncze, wycofane z eksploatacji urządzenia technologiczne⁸. Tym bardziej więc uzasadnione wydaje się dokumentowanie, opisywanie i upowszechnianie wiedzy o tej branży wiejskiego przemysłu za pomocą publikacji. Cel ten przyświecał powstaniu niniejszego artykułu, którego zadaniem jest ukazanie historii funkcjonowania olejarni w miejscowości Mszadla na szerszym tle społecznym związanym z biografią jej właściciela. W opracowaniu opisano także sposób wykorzystania urządzeń olejarni w muzeum na wolnym

że, *Olejarnia z Brzeźnicy w powiecie pajęczańskim*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, 1974, t. XVI, s. 105–111.

³ Zob.: J. Lech, *Olejarnia z Brzeźnicy w powiecie pajęczańskim*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, 1974, t. XVI, s. 105. Informacje na ten temat podają również: B. Baranowski, W. Baranowski, J. Koliński, op. cit., s. 10.

⁴ P. Czepas, M. Kuropatwa, *Olejarnia w Lasocinie, gm. Kiernozia, woj. łódzkie*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, 2006, t. XXXIII, s. 145–149; P. Czepas, *Olejarnia z miejscowości Mnich-Kolonia, pow. Kutno, woj. łódzkie jako przykład drobnej działalności przemysłowej w środowisku wiejskim*, „Zeszyty Wiejskie”, 2013, t. XVIII, s. 361–367.

⁵ W. Baranowski, *Rękodzieło i przemysł wiejski*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, 1976, t. XIX, s. 213–215.

⁶ J. Lech, *Ludowa technika produkcji oleju w powiecie rawskim na przełomie XIX i XX w.*, „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego”, 1966, t. VIII, s. 264–270.

⁷ H. Olszański, *Tradycyjne olejarstwo w Polsce*, Sanok 1989.

⁸ Zob.: P. Czepas, M. Kuropatwa, *Olejarnia w Lasocinie, gm. Kiernozia, woj. łódzkie*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, 2006, t. XXXIII, s. 145–149.

powietrzu, czyli w Łęczyckiej Zagrodzie Chłopskiej mieszczącej się w Kwiatkówku pod Łęczycą.

Właściciel olejarni Władysław Malesa urodził się w 1912 roku, zmarł zaś w 2000 roku. We wsi Mszadla prowadził samodzielne gospodarstwo rolne o powierzchni 6 ha. Obok uprawy ziemi zajmował się również dodatkowymi zajęciami o charakterze sezonowym. Wyrabiał on bowiem w okresie letnim dachówkę cementową oraz gąsiory na kalenice. Działalności tej zaprzestał w latach siedemdziesiątych z uwagi na rozpowszechnianie się pokryć wykonanych z eternitu, które wyparły dachówki. Tym niemniej w Mszadli oraz w okolicznych wsiach zachowały się jeszcze domy posiadające dachy pokryte dachówką wykonaną przez Władysława Malesę. Właścicielowi olejarni nie były obce również i inne umiejętności przydatne w prowadzeniu gospodarstwa. Wśród nich wymienić można te, które wiążą się z obróbką drewna i naprawą sprzętu rolniczego, jak np.: wyrób drabin, klepanie kos czy obsadzanie narzędzi.

Władysław Malesa nie ograniczał się do pracy w gospodarstwie oraz wyrobu oleju i dachówek. Odznaczał się bardzo dużą aktywnością społeczną na terenie własnej wsi, a także poza jej obrębem. Zaczął przejawiać ją już w latach wczesnej młodości przypadającej w jego życiu na okres międzywojenny. W 1935 roku wstąpił bowiem w szeregi Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego. W czasie II wojny światowej był członkiem Batalionów Chłopskich (obwód Skierniewice). Władysław Malesa pełniąc funkcję łącznika posiadał pseudonim „Warta”. Za swoją działalność w 1954 roku odznaczony został Brązowym Krzyżem Zasługi. W 1995 roku przyznano mu Odznakę Weterana Walk o Niepodległość. Wreszcie, już pośmiertnie, w 2001 roku mianowany został na stopień Podporucznika Wojska Polskiego.

Aktywność społeczną Władysław Malesa przejawiał również na innych polach. Został bowiem wybrany w roku 1959–1960 na ławnika ówczesnego Sądu Powiatowego w Skierniewicach. W 1984 roku stał się członkiem Kółka Rolniczego w Mszadli. Z tytułu wspomnianego wyżej wyrobu dachówek był zrzeszony w Cechu Rzemiosł Różnych w Brzezinach. W terenie swojego zamieszkania był także członkiem rady sołeckiej. Ponad to, co powiedziano dotychczas warto dodać, że Władysław Malesa zajmował się weterynarią, kończąc w tym kierunku kurs szkoleniowy.

Władysław Malesa był jedynym długoletnim właścicielem i użytkownikiem olejarni, a po części również jej konstruktorem. Większość urządzeń technologicznych została przez niego zakupiona ze starszej olejarni zlokalizowanej w okolicach wsi Święte⁹, gm. Maków, pow. Skierniewice. Władysław Malesa samodzielnie wykonał natomiast belki prasy olejarskiej.

⁹ Sołectwo Święte składa się z dwóch wsi, a mianowicie: Święte Laski oraz Święte Nowaki. Wsie te położone są w odległości około 8 km od Mszadli.

Olejarnia będąca przedmiotem niniejszego artykułu została założona w 1948 roku. Jej działalność zakończyła się w 2000 roku wraz ze śmiercią właściciela. Wyrób oleju nie stanowił rodzinnej tradycji, ponieważ nikt wcześniej przed Władysławem Malesą nie trudnił się tego rodzaju zajęciem.

Materialną bazą dla założonej olejarni był wzniesiony w 1905 roku, zachowany do dnia dzisiejszego, budynek inwentarski pełniący funkcję obory. Jest to wielowiętrznny obiekt nakryty dwuspadowym dachem o ścianach murowanych z obrobionego kamienia polnego spojonego zaprawą. Obramowania otworów drzwiowych oraz dwa narożniki wykończone zostały przy pomocy czerwonej cegły. Po II wojnie światowej budynek ten poddano pewnym przebudowom. Do wschodniej ściany szczytowej dostawiono pomieszczenie wymurowane z pustaków cementowych. Surowiec ten zastosowano również do zwieńczenia górnej partii drugiej ze ścian szczytowych budynku. Całość połaci dachowych obiektu pokryta została cementową dachówką. W dobudowanym pomieszczeniu, jak już wyżej wspomniano, w pierwszych latach po II wojnie światowej ulokowano urządzenie olejarni (ryc. 1).

Zdecydowanie najbardziej interesującym urządzeniem technologicznym jest prasa do tłoczenia oleju reprezentująca typ dźwigniowy. Posiada ona dwie belki o długości 435 cm i zbliżonym do kwadratowego maksymalnym przekroju 30 cm. Elementy te są ułożone jeden nad drugim pomiędzy dwoma parami słupów, dla których fundament stanowią wtórnie wykorzystane dwa koliste kamienie. Jeden z nich wykonany z piaskowca pierwotnie służył jako płyta szlifierska. W wycięciu dolnej belki prasy umieszczona jest kwadratowa żeliwna skrzynka o wymiarach 45x45 cm i wysokości 27 cm. Powierzchnię, w którą wkładano surowiec do wyłoczenia oleju zmniejszono poprzez umieszczenie w środku skrzynki dwóch krótkich deseczek. W efekcie powierzchnia ta ma wymiary 31x31 cm, jej wnętrze wyłożone jest sitowatymi blachami. W jednym z boków skrzynki zamocowano blaszaną rurkę umożliwiającą wyciek oleju do podstawianego naczynia. Surowiec umieszczany w skrzynce przyciskano drewnianym tłokiem. Od dolnej strony jest on podbity stalową blachą o zagiętych do góry zakończeniach. W krótszych bokach tłoka przymocowano żelazne okucie i zaczep z grubego drutu służące do jego wyciągania po zakończeniu tłoczenia. Na tłok ten naciskała od góry belka prasy pełniąc rolę dźwigni. W miejscu nacisku do dolnej powierzchni belki przybito prostokątną, żelazną płytkę o grubości 1,3 cm i wymiarach 28x23 cm. Górna belka prasy była ściągana w dół za pomocą żeliwnej gwintowanej śruby przymocowanej przy zakończeniu dolnej belki. Nacisk prasy uzyskiwano dokręcając śrubę za pomocą drewnianego uchwytu. Do podnoszenia górnej belki przed i po zakończeniu procesu tłoczenia służy kołowrót zakończony korbą. Przymocowany jest on nieco ponad dolną belką prasy. Zakończenie jego osi osadzone zostało w beleczce przytwierdzonej do jednej z par słupów. Kołowrót z górną belką prasy łączy stalowa linka przełożona przez bloczek z kołem. Ostatni z elementów został przymocowany do poprzecznej

belki łączącej u góry parę słupów. Opisywana tu prasa przy jednym z zakończeń posiada blokadę. Ma ona postać żelaznej obejmy przymocowanej z dwóch stron do dolnej belki. Nałożenie obejmy na górną belkę uniemożliwiło jej podniesienie. Czynność tę można było wykonać za pomocą dźwigni połączonej łańcuchem z belką górną.

Do mielenia ziarna na śrutę służył młewnik walcowy typu gniotącego. Wymiary jego wałków o gładkich, nierowkowanych powierzchniach wynoszą 500x130 mm. Drewniany korpus młewnika walcowego mający całkowitą wysokość 130 cm składa się z kilku części. Dolną stanowi zbity z desek trapezowata skrzynia o wysokości 70 cm, która wsparta jest na czterech lekko ukośnie ustawionych nogach. W jednej z krótszych ścianek skrzyni wycięty został prostokątny otwór umożliwiający wygarnianie zmielonej śruty. Do dłuższych boków zamocowano cztery profilowane drewniane uchwyty umożliwiające przenoszenie młewnika walcowego. Na drewnianej skrzyni umieszczona jest złożona z czterech belek prostokątna rama o długości 90 cm, szerokości 62 cm i grubości 10 cm, na której zamocowano mechanizm wałców. Na ramie zaś ustawiony jest wysoki na 50 cm stojak z koszem zasypowym mającym postać czworokątnego leja zbitego z desek. Pod stojakiem znajduje się pochyle ustawione korytko, które podwieszono do ramy stojaka za pomocą pięciu pasków skórzanych oraz sprężyny. Początkowo do napędu młewnika wykorzystywano kariat konny. Po kilku latach zastąpiono go silnikiem spalinowym typu „S”. Ten zaś w 1966 roku silnikiem elektrycznym, którego eksploatacja była możliwa z racji przeprowadzonej elektryfikacji wsi.

Kolejne urządzenie technologiczne, niestety najslabiej zachowane, stanowi murowane palenisko z kociołkiem. Blaszany kociołek służący do podgrzewania śruty posiada postać bębna w kształcie walca o długości 75 cm i średnicy 35 cm. Jeden z jego boków stanowi jednocześnie zdejmowaną pokrywę, którą można zsunąć z osi. Oś ta z przeciwległej strony w stosunku do pokrywy, zakończona jest korbą. Umożliwia ona ręczne obracanie kociołka nad paleniskiem.

Ostatnim elementem stanowiącym wyposażenie olejarni jest skrzynia na śrutę. Służyła ona do zawijania w lnianą płachtę wyprażonej śruty. Ma ona postać wspartej na czterech nogach, zbitej z desek prostokątnej skrzynki o wymiarach 110x75 cm i wysokości 70 cm.

Uzupełnienie dla wyżej opisanych urządzeń technologicznych stanowią drobne mobilia olejarskie. Są to drewniana łopatka służąca do uderzania w boczne ścianki kociołka podczas podgrzewania w nim śruty, lniane płachty do jej zawijania, blaszany lejek oraz szklane butelki do przechowywania oleju.

Przy okazji opisu parku maszynowego, nie sposób nie wspomnieć o procesie produkcji oleju. W dotychczasowych publikacjach wielokrotnie poświęcano

temu zagadnieniu już wiele uwagi¹⁰. Tym niemniej w trosce o jak najpełniejsze przedstawienie sposobu działania opisywanej tu olejarni dokonano ponownego opisu czynności pozyskania oleju. Proces produkcji oleju rozpoczynano od starannego oczyszczenia ziarna z zanieczyszczeń. Dokonywano tego przy pomocy wialni. Jej obracające się łopatki powodowały silny podmuch powietrza usuwający lekkie zanieczyszczenia, np. plewy. Kamienie i piasek separowano przesiewając ziarno na sicie i przetaku. Następną czynność stanowiło zmielenie ziarna przy pomocy młynika walcowego. Powtarzano ją dwukrotnie w celu osiągnięcia większego rozdrobnienia przerabianego surowca. Zmielone na śrutę ziarno odważano i przesypywano do klepkowego naczynia tzw. miarki. Odmierzoną ilość śruty, po uprzednim sprawdzeniu jego wilgotności, przesypywano do kociołka, który umieszczano nad rozpalonym już paleniskiem. Kociołek obracano za pomocą ręcznej korby, opukując jego ścianki łopatką drewnianą. Ta ostatnia czynność zapobiegała przyleganiu śruty do ścianek kociołka i jej przypaleniu. Czas podgrzewania śruty wynosił około dwudziestu minut, aż do całkowitego odparowania wilgoci i rozklejenia się. Gotową śrutę przesypywano do skrzyni wyłożonej podwójną lnianą płachtą. Podnosząc do góry kolejne rogi płachty formowano worek z zawiniętą śrutą, który potem wkładano do prasy i przyciskano za pomocą tłoka. Następnie opuszczano górną belkę prasy i dociskano ją kręcąc śrubą powodując wypływ oleju. W momencie zmniejszenia się wycieku oleju śrubę dokręcano silnie po raz ostatni i czekali aż przestanie on kapać. Po zakończeniu tłoczenia oleju podnoszono górną belkę, wyjmując tłok oraz płachtę zawierającą sprasowaną na makuch śrutę.

Opisany wyżej proces wyrobu oleju przebiegał pod kontrolą właściciela olejarni. Czynności z nim związane wykonywane były przez Władysława Malesę. Pomagał mu w nich Józef Szychowski, członek rodziny olejarskiej. Wraz z rosnącym zaawansowaniem wiekowym Władysława Malesy do pomocy angażowali się również inni członkowie jego rodziny. Tłoczenie oleju za pomocą prasy zawsze wymagało udziału większej liczby osób. Czynność tę wykonywano przy pomocy gospodarzy, którzy byli klientami olejarni. Ich pobyt stanowił oka-

¹⁰ Przy okazji opisu urządzeń technologicznych olejarni na zagadnienia związane z procesem produkcyjnym uwagę zwracali np.: Tomasz Czerwiński, Józef Lech, Czesław Łuczak, Henryk Olszański. Zob.: T. Czerwiński, *Budownictwo ludowe w Polsce*, Warszawa 2006, s. 185–187; J. Lech, *Olejarnia w Jasieniu*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, 1958, t. II, s. 115–121; tenże, *Olejarnia w Teodozjowie, pow. rawski*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, 1961, t. III, s. 111–113; tenże, *Olejarnia z Brzeźnicy w powiecie pajęczańskim*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, 1974, t. XVI, s. 109–111, ryc. 4; tenże, *Ludowa technika produkcji oleju w powiecie rawskim na przełomie XIX i XX w.*, „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego”, 1966, t. VIII, s. 264–270; Cz. Łuczak, *Tartaki, folusze i olejarnie*, [w:] *Kultura ludowa Wielkopolski*, J. Burszta (red.), Poznań 1964, t. II, s. 645–647; H. Olszański, *Tradycyjne olejarnie w Polsce*, Sanok 1989, s. 85–113.

zję do życia towarzyskiego. Wspólnie spędzony czas, obok pracy przy wyrobie oleju, wypełniano poczęstunkiem i rozmowami o bieżących wydarzeniach.

Wyrób oleju miał charakter sezonowy. Olejarnia była uruchamiana dwa razy w roku w okresie Adwentu przed Bożym Narodzeniem oraz Wielkiego Postu przed Wielkanocą. Wytwarzano w niej przeważnie olej rzepakowy, stosunkowo rzadko zaś wyrabiano olej lniany oraz z gorczycy. Produkt uboczny stanowił tzw. makuch. Był to sprasowany placek śruty pozostający po wyłoczeniu oleju, który przeznaczano jako dodatek do paszy dla bydła. Z jednej porcji zmielonego ziarna tzw. ławki¹¹, tj. około 11 kg, uzyskiwano około 2–3 litrów oleju. Wydajność produkcji była uzależniona od rodzaju surowca, np. z rzepaku ozimego otrzymywano 30–3,5 litra, z jarego zaś 2–2,5 litra oleju. Wydajność olejarni wynosiła około 50 ławek dziennie.

Podane wielkości są porównywalne z wynikami pracy uzyskiwanymi w innych opisywanych olejarniach funkcjonujących w województwie łódzkim. W Teodozjowie, pow. Tomaszów Mazowiecki z 12–13 kg rzepaku ozimego uzyskiwano około 5 litrów oleju, z rzepaku jarego zaś 4–4,5 litra¹². W olejarni w Jasieniu, pow. Tomaszów Mazowiecki z 10 kg rzepaku otrzymywano 2,5–3 litry oleju¹³, w Brzeźnicy, pow. Pajęczno z około 4 kg ziarna wyrabiano 1–1,5 litra oleju¹⁴.

W początkowym okresie działalności olejarnia służyła wyłącznie zaspokojeniu potrzeb własnych rodziny właściciela oraz sąsiadów. Z biegiem czasu krąg klientów poszerzył się na tyle, że odbiorcami produktów wytwarzanych w olejarni stali się mieszkańcy Mszadli oraz wsi położonych na terenie sąsiednich gmin: Lipce Reymontowskie (wsie: Chlebów, Drzewce, Lipce Reymontowskie, Wólka Krosnowska, Wólka Podlesie), Dmosin (wsie: Nadolna, Teresin), Słupia (wsie: Modła, Słupia), Maków (wieś Święte), Łyszkowice (wsie: Uchań Dolny, Uchań Górny), Rogów (wieś Kotulin). Stosunkowo szybkiemu rozszerzeniu się kręgu odbiorców sprzyjał fakt bardzo dobrej koniunktury dla producentów oleju

¹¹ „Ławka” jest określeniem stosowanym dla jednej porcji zmielonego ziarna, z której otrzymuje się jednorazowo porcję oleju oraz wytłoczony makuch. Zaś ta sama ilość wyprażonego ziarna zawiniętego w lnianą płachtę i przygotowana do wyciśnięcia w prasie to „załóg”, „kucha”. Zob.: J. Lech, *Olejarnia w Teodozjowie, pow. rawski*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, 1961, t. III, s. 106, 112–113, przypis 16; tenże, *Olejarnia z Brzeźnicy w powiecie pajęczańskim*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, 1974, t. XVI, s. 106; P. Czepas, M. Kuropatwa, *Olejarnia w Lasocinie, gm. Kiernozia, woj. łódzkie*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, 2006, t. XXXIII, s. 147.

¹² J. Lech, *Olejarnia w Teodozjowie, pow. rawski*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, 1961, t. III, s. 113.

¹³ J. Lech, *Olejarnia w Jasieniu*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, 1958, t. II, s. 121.

¹⁴ J. Lech, *Olejarnia z Brzeźnicy w powiecie pajęczańskim*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, 1974, t. XVI, s. 109.

w pierwszych latach po II wojnie światowej. Nie bez znaczenia pozostawało również to, że w okolicach Mszadli nie funkcjonowała żadna inna olejarnia.

Opisana w niniejszym artykule olejarnia stanowiła bardzo dobrze zachowany in situ unikatowy przykład wiejskiej techniki. Poświadczała ona w znakomity sposób prowadzoną do końca XX wieku drobną produkcję przemysłową opartą o tradycyjny zestaw urządzeń. W 2010 roku urządzenia technologiczne olejarni zostały zakupione do zbiorów Działu Gospodarstwa i Przemysłu Wiejskiego Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Od lipca 2013 roku są eksponowane w Łęczyckiej Zagrodzie Chłopskiej w Kwiatkówku pod Łęczycą. Potrzeby ekspozycji w muzeum na wolnym powietrzu, jakim jest Łęczycka Zagroda Chłopska, wymusiły wykonanie rekonstrukcji murowanego z czerwonej cegły, otwartego paleniska z kotlinką nakrytego kapturem. Trzon paleniska ma wysokość 85 cm i wymiary 90x85 cm. Wyprawiony jest z zewnątrz warstwą gliny oraz pobielony wraz z kapturem i kominem. Mlewnikowi walcowemu przywrócono napęd ręczny montując koło zamachowe o średnicy 93 cm z korbą ręczną. Zrekonstruowano również zbite z desek korytko o długości 83 cm i szerokości 50 cm. Posiada ono lekko rozchylające się na zewnątrz ścianki i dwa uchwyty służące do jego przenoszenia. Korytko to wykorzystywane jest do matowania surowca. Wszystkie te zabiegi spowodowały, że w olejarni możliwe stało się prowadzenie warsztatów ilustrujących proces produkcji oleju przy pomocy w pełni sprawnych urządzeń technologicznych (ryc. 2a, 2b, 3, 4). Warto dodać, w 2013 roku pokaz wyrobu oleju odbył się dwukrotnie. Po raz pierwszy miało to miejsce w dniu 13 lipca z okazji otwarcia Łęczyckiej Zagrody Chłopskiej oraz w dniu 29 września w ramach obchodów XXI Europejskich Dni Dziedzictwa „Nie od razu Polskę zbudowano”.

Summary

The present article is devoted to the history of an oil mill situated in Mszadla, powiat Skierniewice, Łódzkie voivodeship. It was constructed and operated by Władysław Malesa (1912-2000), a very active inhabitant of the village of Mszadla. Since 1935, he belonged to the United People's Party [Zjednoczone Stronnictwo Ludowe], and during World War II, he was a member of Peasants' Battalions [Bataliony Chłopskie]. Apart from farmer's work and oil production, he also ran seasonal manufacture of concrete roof tiles.

Władysław Malesa's oil mill was established in 1948, and it worked until 2000. It was located in one of the buildings of Mr Malesa's farm, and the following machines were used there: a lever press, a cylindrical grinder (crusher), a fanner, an open furnace with a pot to heat post-extraction seed meal, and a meal box. The oil mill used to work seasonally, during Advent before Christmas and during Lent before Easter. Rapeseed oil was its main product, although some-

times flax or mustard plant were pressed, too. The so-called oil-cake which remained after pressing was used as animal feed.

In 2010, the Oil Mill was bought by the Museum of Archaeology and Ethnography in Łódź. The machines were then renovated, and in 2013 became part of an open-air village museum [Łęczycka Zagroda Chłopska] in Kwiatkówek near Łęczyca. Special oil-pressing presentations are sometimes organised for visitors of the mill.

Ryc. 1. Urządzenia technologiczne olejarni zachowane *in situ* w Mszadli. (fot. P. Czepas.)

Ryc. 2a. Urządzenia technologiczne olejarni po renowacji i translokacji do „Łęczyckiej Zagrody Chłopskiej” w Kwiatkówku pod Łęczycą. Prasa typu dźwigniowego. (fot. P. Czepas)

Ryc. 2b. Urządzenia technologiczne olejarni po renowacji i translokacji do „Łęczyckiej Zagrody Chłopskiej” w Kwiatkówku pod Łęczycą. Prasa typu dźwigniowego. (fot. P. Czepas)

Ryc. 3. Urządzenia technologiczne olejarni po renowacji i translokacji do „Łęczyckiej Zagrody Chłopskiej” w Kwiatkówku pod Łęczycą. Mlewnik walcowy typu gniołącego, w tle skrzynia na śrutę. (fot. P. Czepas)

Ryc. 4. Urządzenia technologiczne olejarni po renowacji i translokacji do „Łęczyckiej Zagrody Chłopskiej” w Kwiatkówku pod Łęczycą. Urządzenia paleniskowo-dymne z kociołkiem do podgrzewania śruty. (fot. P. Czepas)